

PEKKA VÄÄNÄNEN

EDISTYS VAIKO ONNETTOMUUS?

Kun tavoitteena tässä jatkokeskustelussa on »teoreettisen kritiikin syventäminen», pyrin tiivistämään ajatukseni pääkohtiin jättämällä pois vakiot »voidaan ihmetellä», »täytyy kysyä» jne. En myöskään halua käyttää syrjähenkilöksi (myöhemmin SH) rooliutuvan Susiluodon hupaisan sotaisaa terminologiaa säilöjen säihkyttelyistä tai sotapropagandan roskalaatikoista. Sen sijaan kehottaisin lukijoita tarkkailemaan arveluttavia käsityksiä kansanvallasta vastuuttomana vallan käyttönä. Tähän SH on päätenyt kurssikirjallisuuden huolellisella ja haltioituneella opettelulla, ja kun sieltä ovat puuttuneet kytkennät aikamme todelliseen tapahtumiseen, ei myöskään kyky empiirisen tutkimuksen suvaitsemiseen ole edistynyt. Olisipa joku noista länsimaisen kulttuuriperinteen klassikoista ehdotellut ositteluanalyysia järjennyksen välineeksi, niin silloinpa SH:t rientäisivät teurastamaan kaiken muun tutkimuksen. Itse olen sitä mieltä, että empiirinen tutkimus myös yksilötasolla on tullut jäädäkseen yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen. Sen dominoivan aseman vuoksi syntyneet reaktionäärit suuntaukset saakoon sijansa ja niitä tarvitaankin. Oikea tapa on pyrkiä paneutumaan erilaisiin järjennyksen tapoihin ja tutkimuksen intresseihin, jonka jälkeen vasta edellytykset kriittiseen teoreettiseen keskusteluun ovat. Muussa tapauksessa ajatuksen vaihto muuttuu jankutukseksi ja sanan selittämiseksi.

Edistysaate

Reformistinen ajattelu yhteiskunnallisen kehityksen kohdalla sopii kieltämättä ns. länsimaisten demokratioiden muuntumiseen. Tämä aate nykytilanteessa voidaan nähdä uudenaikaistumisen taustalla, mutta kurssikirjallisuuden tarkoittamaa ehdotonta mallia se ei muistuta. Tällainen kurssikirjallisuuden ajatusten jumalinen tuijottaminen ylipäätään yhteiskunnallisen kehityksen kanavoitumisessa on tuomittava virheeksi. Näin ollen katson, ettei ole edellytyksiä keskustella nykyaikaistumisesta klassikkojen avulla. Se merkitsisi samalla syrjäytymistä aiheesta.

Reformistinen nykyykehityksen aatevyöhyke on löydettävissä eräistä puolueohjelmista eikä sen kytkentöjä tarvitse lähteä hakemaan vuosisatojen takaa, kun kuitenkin tarkastelun kohteena on edelleen länsimainen kulttuuripiiri. Reformistinen lähestyminen aatefilosofisena lähtökohtana sopii modernisaatioon, mutta siitä ei ole kysymys töissäni. Rajautuminen tähän olisi kyllä jättänyt tutkimukseni kapeaksi eikä olisi sallinut hakeutumista »yhteiskun-

nalliseen todellisuuteen» käyttämiäni muuttujien avulla. Kytkeäntä käsitteellisestä osasta kokemusperäiseen olisi ontunut tehtyäkin paremmin.

Empirismistä

Vaikka on rohkeaa esittää muutamalla virkkeellä ajatuksia kokemusperäisestä tutkimuksesta, rohkenen sen tehdä sen vuoksi, että tämä tutkimussuunta on sellainen, jolla jatkuvasti on käyttöä monessa mielessä. Sitä voidaan SH:n kauhistukseksi käyttää käsitteiden määrittelyyn ja luomiseen, mikä on luetavissa eräistä perusoppikirjoistakin. Näiltä osin SH:n arvostelun kärki hakee uusia osoitteita. Empiiristä tutkimusta voidaan käyttää myös palvelutiedon tuottamiseen, mihin länsimaisten klassikoiden kurssikirjaluettelointi ei kelpaa. Erittäin tärkeänä empiirisen tutkimuksen käyttöalueena pidän sellaista tutkimusta, joka sitten avautuu myös kansanomaiseen käyttöön. Pidän kyllä tarpeellisena sitä, että tehdessämme tutkimustyötä tiedämme mitä teemme. Tähän liittyy myös käsitys siitä, että teemme mitä voimme, joka moraalisesti on erittäin velvoittava. Tämä moraaliedellytys ei milloinkaan tule esille tutkimuksessa, jossa intressi on sen selvittämisessä, mitä joku sanoi joskus käänöksen mukaan.

Myös empiiristä tutkimusta on voitava kehittää sekä järjen käytön suuntaan että tutkimustekniikoiden suuntaan. Tämä vaatimus ei koske yksin yhteiskuntatieteitä vaan myös soveltavan tutkimuksen piirissä lääketiedettä, agraritieteitä ja teknisiä tieteitä, jotka ymmärtääkseni tässä suhteessa ovat vielä huonommassa tilassa kuin oikeustieteet.

Järjen käytön kohdalla vaihtoehdon tarjoaminen kausaaliallyksille on vielä löytämättä; eräät ehdotukset ovat perin kehittymättömiä eivätkä missään tapauksessa ole kilpailevia. Kun tajumme keinoin nähtynä kausaalinen tapahtuminen on totta, on perusteita pyrkiä löytämään saman ilmiön identtinen tulkinta tai vaihtoehtoinen kalkyyli sille, jolloin ajatuksen rakenteelle eri tapauksissa on annettava analogian leima.

Tutkimuksen tekniikoiden parantamisen puolella tarvitaan tietysti perustieto tekniikoiden käyttömahdollisuuksista ja tulkintojen kattavuudesta. Kuitenkin on niin, että tekniikoiden kaavarakenne on sidoksissa ajattelutapaan ja vain vaivoin voidaan tästä päästä ohi. Samoin empiirinen tutkimus on sidoksissa käyttämiinsä muuttujiin teknisessä ratkaisussa. Tässä kohden voidaan yrittää nähdä asian yli, jolloin aikaisemman käsityksen mukaan langeetaan kannunvalantaan.

Empiiriselle tutkimukselle vanhastaan ominainen muuttujakeskeisyys on pikemminkin myönteinen seikka kuin kielteinen. Erityisesti tämä pitää paikkansa silloin, kun lähdetään etsimään uusia järjestelmää kuvaavia tunnuksia, joiden liittäminen johonkin kansainvälisestäikin kokeiltuun kaavioon tulee

mahdolliseksi. Mitä runsaammin on käytettävissä erilaisia järjestelmää kuvaavia tunnuksia, sen perusteellisempaa tietoa yhteiskunnastamme meillä on ja sitä varmemmin ja selkeämmin voimme osoittaa myös yhteiskunnallisia ongelmia ratkaisumahdollisuuksineen. Tätä tietoa emme voi luoda vieraan ajan ja yhteiskunnan ongelmiin sidoksissa olleiden viisasten kirjoituksista. Peruslähtökohtana näiden tuotannon hyväksyminen doktriiniksi on kyllä yhteiskunnallisen kehityksen, edistyksen, kieltämistä ja sellaisena epätotta.

Niin pöyristyttävältä kuin se saattaakin tuntua järjestelmien kehittämisessä ja suunnittelussa tullaan vastaisuudessa ratkaisut sittenkin perustamaan empiirisiin tutkimuksiin tai niiden antamiin virikkeisiin. Myöskin poliittiset päätöksentekijät käyttävät empiirisen tutkimuksen tuloksia hyväkseen. Pessimisti tässä tietysti parahtaa: sen kyllä huomaa!

Jäykästä tutkimusotteesta

Eräessä kohdassa SH päätyy pohtimaan, olenko muuttanut kantaani. Tähän voisi vastata siten, että »väitöskirja aniharvoin piirtää laatijastaan lopullista tutkijan profiilia» ja lienen ehkä muitakin voimakkaammin kokenut intressin vaihtumisen väitöskirjan valmistumisen jälkeen. Myönnän kernaasti, että en enää pitkään aikaan ole oikein jaksanut innostua väitöskirjastani, pidän sitä »hetken häpeänä» ja puolipakollisena alistumisena akateemisiin rituaaleihin. Intressit ovat kyllä vaihtuneet palvelutiedon tuottamisen suuntaan ja päätöksenteon tarpeisiin, siis jonkinlainen teknokraattinen intressi on tällä kertaa esillä. Lienee syytä ilmoittaa, että tämä tuskin tulee olemaan lopullinen intressini. Pidän tarkoituksenmukaisena kokemuseräisen yhteiskuntatutkimuksen keinoja.

Tuntuu siltä, ettei varsinainen tutkimuksen linja ole muuttumassa yleensäkkään. Sen sijaan rinnakkaisia linjoja syntynee, mikäli suvaitsevaisuutta riittää. Sitä ei kyllä SH:n puolella näytä olevan, joten hänen yleinen pessimisminsä heijastuu tällekin tasolle. Missä määrin sitten tässä arvosteltu työni kuvastaa tiettyä tutkimussuuntaa, selviää parhaiten lukemalla kirja eikä arvostelu. Itse pidän työtäni tyypillisenä nyky-yhteiskuntatieteellisenä opinäytteenä, johon sisältyy teoreettiseksi selvitykseksi tarkoitettu, nyt sekasotkuksi lahdattu, yhteiskunnallista muutosta kuvaavan käsitteen selvittely, mitä pidän tarpeellisenä sen uutuuden vuoksi. Lisäksi työhön sisältyy empiirinen osa, jossa käsite-erittelyn avulla ohjaudutaan tiettyjen ilmiöiden piiriin. Opinäytteen ominaispainoa lisäämään on tarkoitettu muuan uusi analyysitekniikka, jota meillä on vasta vähänlaisesti kokeiltu. Analyttisesti on siis lähdetty laajasti liikkeelle pyrkien sitten yhä tiiviimpään ja kapeampaan alueeseen. Työtä voisi kuvata pystyyn asetetulla kolmiolla, joka liikenteessä ilmoittaa väistämivelvollisuuden saavuttaessa pääväylälle.

Kritiikin vastineen kommentin tarkastelua

Lopuksi en malta olla puuttumatta eräisiin SH:n kommentin heikkouksiin.

Konvergenssiteorian arvostelussa SH väittää, ettei järjestelmien samankaltaistuminen voisi tapahtua nopeasti yhteiskunnallisena mullistuksena, vaan konvergoituminen on asteittaista. Tämä ei pidä paikkaansa. Kysymyksessä on SH:n kyvyttömyys jälleen tajuta asioita kokonaisuudessaan, mikä johtuu vähäisestä konkreettisen tutkimustyön kokemuksesta. Konvergenssioletuksen tarkastelussa rajoituttaessa brzezinskiläiseen tarkasteluun tämän johtopäätöksen voi tehdä, mutta ajateltaessa asiaa ohi viimevuosisadan auktoriteettien ja brzezinskiläisten esimerkkien, ei konvergenssioletuksessa lainkaan ole kysymys toteutumisen muodosta, vaan lopputuloksesta, johon päädytään: se on sosialistinen maailmanjärjestys, joka sitten etenee tavalla, mistä ei nyt kannata keskustella.

Kritiikin vastineen kommentissa jälleen on nähtävissä taipumus puhua aiheen ohi, jolloin tekstiin tulee vouhotuksen tuntu. Sama vika vaivaa tutkimusrealismin puutteena yhdessä tuon relevanssitajun vähäisyyden kanssa: jos SH:sta tuntuu, ettei vuoden 1865 jälkeen ole lainkaan uudenaikaistuttu ja tutkittaessa erään maan erään osan kunnallispoliittista uudenaikaistumista tarvitaan kurssikirjallisuuden klassikot ja että demokratia johtaa harvoinvaltaan, silloin ollaan tilanteessa, jossa ajatuksen vaihtoa ei kannata jatkaa vaan keskustelu päättyy erilaisten atribuuttien esittelyyn, kuten eräässä TV-ohjelmassa Leo Lastumäki nenä homeessa teki.

Tästä keskustelusta ei tunnu olevan mitään hyötyä. Tutkimus, jota on arvosteltu ei ole yhtään parantunut; sen sijaan uudet tutkimustyöntekijät ovat saattaneet aristua, kun pääkaupunkilainen kulttuurikriittinen radikaali on ilmaissut kaikkivoivan ja -tietävän kantansa siitä, minkälainen opinnäyte ei saa olla. Sanomatta on jäänyt, mikä ei olisi ollut loogista sekasotkua tai totta; mikä on uudenaikaistumista. Sitä eivät muka ole seikat, joita voisimme tutkia mittaamalla ja havainnoimalla. Ainoa johtopäätös on vain se, että ei pidä tutkia, muuten syrjähenkilöitä alkaa esiintyä.

Jos halutaan tehokasta yhteiskuntatieteellistä tutkimusta, se mielestäni on rakennettava valtakunnalliseksi tutkimukseksi. Vuorovaikutuksen muodot voidaan siinä vakiinnuttaa, jolloin ei synny tarpeettomia akseleita. Parhaana mahdollisuutena pidän edelleen teemaseminaareja, joissa saman aihealueen piirissä askartelevilla on mahdollisuus ajatusten vaihtoon.

Tästä keskustelusta ei vielä ole nähtävissä myöskään ne tiedepoliittiset näkökohdat, joilla tutkimusta olisi edistettävä ja nykyaikaistettava. Äkilliseen myönteiseen mullistukseen tässäkin tuskin kukaan uskoo. Olisi pohdittava, mitä uusia alueita yhteiskuntatieteellinen tutkimus on velvollinen korostamaan ja mihin perinteisten oppiainerajojen ulkopuolelle sen on syytä hakeutua.

Itse suosittelisin tutkimuskapasiteetin nyt selvästi lisääntyessä kiinnitettävän huomiota poikkitieteelliseen tutkimukseen eräiden soveltavien tieteiden suuntaan (esim. oikeustieteet ja lääketiede). Niille yhteiskuntatieteellisellä tutkimusvälineistöllä on paljon annettavaa. Vastaavasti uutta tutkimustaitoa yhteiskunnallinen tutkimus saisi melkoisen tehokkaasti kirjallisuuden tutkimuksesta. Syrjähenkilöille taas sallisin militaristisen kielenkäytön enkä pahemmin pelästyisi myöskään teologisen tietämyksen parantamisesta sillä taholla niin kauan kuin siellä uskotaan johonkin kolmiyhteyteen yhteiskunnallisena välttämättömyytenä.

Naiviuden tuntu on säilynyt tässä kommentissakin. SH:lla ei ole taitoa lukea ymmärtävällä tavalla tekstiä; hän päätyy etsimään aktoreita aggregaatiianalysistä, mikä mahdottomuus on itsestään selvä asia tutkimuksia tehneelle. Ajatuskangistumasta on kysymys myös silloin, kun operatiivisten tunnusten avulla kuvataan ilmiöitä. Jos tuntuu siltä, että tällä tavoin operatiivinen taso ja käsiteanalyttinen taso identifioituvat olisi syytä peruskurssin lisäksi käydä myös yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen johdantokurssi.

Teoriasta empiriaan siirryttäessä tehdyt piruetit kieltämättä ovat radiakaaleja ja ne perustuvat tuohon tiivistyvään tutkimuksen strategiaan. Tuntuu vouhotukselta hämmästellä, että poliittista kilpailua voisi tapahtua äänestysinstituution ulkopuolella. Eikä ongelma ole SH:n kalvettamassa suppeassa päätöksentekijäjoukossa, vaan tämän päättäjäjoukon kontrollin organisoinnissa ehkäpä tämä vähän verevöittää ajan haalistamia ajatuksia.

Hupaisaa naiviutta joskin vailla militaristisia termejä on jälleen nähtävissä käsityksissä, että poliittista kilpailua voisi esiintyä muissa muodoissa kuin vaaliliittoina eritoten yhden puolueen tai vailla puolueita olevissa järjestelmissä. Kriitikkokaan ei saisi olla truisti!

Salaperäinen yhteys kilpailun ja vaaliliittojen lukumäärän välillä ei ole oletus, vaan siitä on selviä empiirisiä osoittimia mm. kunnallispolitiikassa tutkimukseni mukaan. Jos SH sitten päättelee, että tästä seuraa sosiaalista disorganisaatiota, on hän lukenut työtäni kuin pentele pipliaa.